

УДК 35:330.5:338

А. В. КОСЕНКО

ДИНАМІКА ІНВЕСТИЦІЙ В ІННОВАЦІЙНІ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Досліджено динаміку та розміщення інвестиційних ресурсів в інноваційній сфері економіки України та опрацьовано систему заходів держави для підтримки й активізації інноваційних процесів.

Is investigated dynamics and accommodation of investment resources in inovational to sphere of economy of Ukraine and is processed system of measures of the state for support and activization inovationalof processes

Однією з головних цілей державної соціально-економічної політики України є формування інноваційного вектора розвитку економіки, який сприяє забезпеченню високого рівня її конкурентоспроможності, отриманню переваг у глобальній конкуренції за ресурси, особливо інтелектуальні та інформаційні, ефективній капіталізації прибутку господарських суб'єктів, довгостроковому сталому економічному зростанню національного господарства.

Процес змін орієнтовано на створення власної інноваційної моделі, яка враховує низку об'єктивних факторів і умов, насамперед наявність науково-технічного та інноваційного потенціалів, можливості їхнього збереження та ефективного використання в наших умовах, розвиток інститутів держави та підприємництва щодо інноваційної діяльності, формування середовища, сприйнятливого до інвестицій в інноваційні сфери діяльності.

Основним стимулом прискореної побудови національної інноваційної моделі є висока дохідність наукомісткої продукції і послуг. Так, за розрахунками, продаж 1 кг нафти приносить приблизно 20 % прибутку, 1 кг побутової техніки – 50 дол. США, 1 кг авіаційної техніки – 1 тис., а 1 кг електронної та інформаційної техніки – 5 тис. дол. США [1, с. 146].

Інноваційний розвиток вимагає залучення значних і довгострокових інвестицій у наукомісткі високотехнологічні виробництва, наявності внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування інноваційної діяльності. Здатність державних органів влади та суб'єктів господарювання визначати напрямки інноваційного розвитку і залучати необхідні ресурси є запорукою успіху діяльності суб'єктів господарювання, а відтак, і продуктивного функціонування національної економіки.

Опрацювання проблематики вдосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності в аспекті підтримки й активізації інноваційних процесів в економіці постійно знаходиться в полі уваги науковців В. Гейця [11], М. Данько [1], Л. Жаліло [12], В. Мартиненка [6], О. Уткіна [13] та ін., проте практичне втілення науково обґрунтованого підходу лишається відкритою проблемою.

Метою статті є дослідження динаміки та розміщення інвестиційних ресурсів в

інноваційній сфері економіки України та опрацювання системи заходів держави для підтримки й активізації інноваційних процесів.

Інноваційність як феномен соціально-економічного життя має багато різноманітних проявів і пов'язана з різними факторами, регулятивними нюансами, стимулами економічного та неекономічного порядку. У сучасних умовах зростання взаємної залежності країн і загострення глобальної конкуренції інноваційність є запорукою прогресу, а також фактором формування та нарощування конкурентної сили, забезпечення добробуту населення.

Тим часом інновації різняться між собою за кількісними та якісними параметрами. Скажімо, ними можуть виступати як фундаментальні прориви, здобутки прикладної науки, так і створення примітивного приладу, який на певному технологічному етапі підвищує ефективність виробництва. З вищевикладеного зрозуміло, що інновації можуть мати принципово різні економічні та конкурентні наслідки і що не кожна інновація є перспективною для певної країни за певних обставин у контексті глобальної конкурентної боротьби [12, с. 47].

Україна уже пройшла так звану “фазу виживання”, в економіці позначилися певні позитивні зрушення, однак і сьогодні фінансові потоки, в основному, зосереджено в тих галузях економіки, які дають моментальну вигоду. Капітали і ресурси вітчизняні підприємці продовжують спрямовувати переважно в низькотехнологічні, сировинні та напівсировинні галузі, а не в сегменти наукомісткої економіки, як у розвинених країнах. Відсутність переміщення доходів з низькотехнологічних сегментів економіки до високотехнологічних відтворює відсталу структуру і стримує інноваційну діяльність. Усі ці процеси зовні виглядають ніби як задовільні, а по-суті, репродукують економічний застій, втрату конкурентоспроможності. Розгортання світової фінансової кризи ще більше актуалізує цю проблему [5].

Останнім часом інтерес до інноваційної діяльності з боку держави значно підвищився: активно розробляється концепція інноваційного розвитку економіки України, прийнято цілу низку законодавчих та нормативних актів, які покликані стимулювати інноваційну зацікавленість підприємців. Але цього виявляється недостатньо, для того щоб позитивні зміни в інноваційній сфері набули системного характеру прогресували, охопили всі основні галузі української економіки.

Забезпечення належного фінансування інноваційного процесу – одне з найголовніших завдань, що потребує першочергового вирішення при створенні конкурентоспроможної національної економіки. Разом із тим це завдання має свої особливості.

Розроблення будь-якої інновації потребує значних асигнувань. За інших рівних умов капіталовкладення в інновації завжди перевищують фінансування, що забезпечує поточне, уже налагоджене виробництво. Інвестиції в інноваційну діяльність, особливо у створення перших зразків інноваційного продукту, належать до категорії “ризикового капіталу”, оскільки доти, доки інновація не буде створена і випробувана, ніхто не може гарантувати її успіху, й існує ризик, що вкладені ресурси просто можуть пропасти.

Усі промислово розвинені країни як засіб підтримки і стимулювання інноваційної діяльності використовують різні методи й обсяги фінансової допомоги, залучаючи до цієї сфери різні джерела капіталовкладень: державні структури, комерційні банки, спеціалізовані фонди, фінансово-промислові групи, концерни, інші підприємства й організації, приватних осіб. Зручними для розвитку інноваційного підприємництва вважаються кредити спеціалізованих фондів та інших цільових джерел, оскільки вони, як правило, надаються на пільгових умовах. Та все ж основним джерелом інвестування є власні нагромадження підприємств, які формуються з частини їхнього прибутку та амортизаційних відрахувань. Звичайно, обсяг таких нагромаджень прямо залежить від ефективності роботи підприємства [5].

В Україні інноваційна діяльність характеризується різкою розбіжністю між високим потенціалом для інновацій і вкрай низькими результатами економічних показників інноваційної діяльності.

Переважною державною підтримкою повинні користуватися інноваційні процеси в галузях, що є пріоритетними з погляду загальної соціально-економічної політики держави, а також мають вирішальне значення для досягнення загальнонаціональних цілей. Як критерії вибору інноваційних пріоритетів на державному рівні можуть виступати: інтегральна ефективність (соціальна, екологічна значущість нововведення); сукупна комерційна ефективність проекту; ступінь наукової й технічної новизни; внесок у зміцнення позицій країни на міжнародній арені; наявність кадрового забезпечення, стимулювання зростання інтелектуального потенціалу; ступінь інформаційного і патентно-ліцензійного забезпечення; можливість залучення різних джерел фінансування [10].

Серед високотехнологічних галузей промисловості України можна назвати ракетно-космічну (Україна є однією з п'яти країн-лідерів, що володіють ракетною технологією), літакобудування (Україна – одна з дев'яти держав світу, що проєктують і будують транспортні літаки), суднобудування (Україна має понад 100 підприємств цієї галузі й належить до третього “ешелону” нарівні з Південною Кореєю, Китаєм, Австралією). За оцінками фахівців, експортний потенціал авіаційної промисловості України можна оцінити в 3-4 млрд дол., ракетно-космічної – 1,0 – 1,5 млрд дол., суднобудування – 2-3 млрд дол. на рік [9].

Високі темпи економічного зростання, зафіксовані за підсумками 2006-2007 рр., супроводжувалися активною динамікою інвестиційних процесів. За даними Державного комітету статистики України, інвестиції в основний капітал збільшилися в 2006 р., порівняно з попереднім 2005 р., на 19,0 %, у 2007 р., порівняно з попереднім роком, – на 29,8 %.

За економічним змістом структура ВВП являє собою амортизацію п'яти основних груп активів економіки: основного капіталу, виробничих запасів, праці працівників, активів бюджету (податків і зборів), активів інвесторів і кредиторів (прибутку). Ситуація, коли реальний приріст основних фондів відстає від темпів зростання ВВП (таблиця), у цілому свідчить, що реальна політика у сфері оплати праці, бюджетний процес і обслуговування боргу економіки, по суті, “проїдають” сам фундамент розвитку – основний капітал.

Динаміка інвестицій в основний капітал за 2000 – 2007 рр., % *

Показник	Роки						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ВВП (у порівнянних цінах)	109,2	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,6
Основні фонди (у порівнянних цінах)	102,4	101,1	103,3	104,2	103,7	104,9	104,3
Інвестиції в основний капітал	120,8	108,9	131,3	128,0	101,9	119,0	129,8
Частка промисловості в інвестиціях в основний капітал	41,9	40,7	38,7	37,2	37,6	35,8	34,1
Частка інвестицій в основний капітал промисловості у ВВП	6,7	6,7	7,4	8,2	7,9	8,2	9,0

**Розраховано за даними Державного комітету статистики України.*

Зазначена тенденція не формує передумов акумуляції інвестиційного ресурсу в базових сферах економіки. Формування прибутку за рахунок ремісії основного капіталу створює стійкі трансферти активів з балансів реального сектора економіки в баланси сектора торговельно-посередницьких послуг, із наступним підвищенням попиту на іноземну валюту для виведення таких активів за кордон. За досить високої питомої ваги інвестицій в основний капітал у ВВП (16 – 26 %) частка інвестицій в основний капітал промисловості є незначною (6 – 9 %).

Наслідками такого вектора суспільного розвитку стають втрата якості трудових ресурсів (через втрату промислового інтелекту) і критичне спрацювання основних фондів. Ці фактори, у свою чергу, закривають перспективи для конкурентоспроможності національної економіки у відкритому режимі економічних і валютних відносин [4].

Майже в усіх видах економічної діяльності протягом 2004 – 2008 рр. досягнуто висхідної динаміки інвестицій (крім виробництва та розподілу електроенергії, газу та води). Найвищими темпами зростали капіталовкладення в сектори економіки посередницького характеру: у торгівлю (на 126,9 %), фінансову діяльність (114,4), операції з нерухомістю (81,0 %). При цьому сфери реальної економіки суттєво поступалися за темпами залучення інвестицій – переробна промисловість за 2004 – 2008 рр. збільшила інвестиційний капітал на 62,8 %, сфера транспорту та зв'язку – на 11,3 %.

Як наслідок, структура інвестування, від якої, насамперед, залежить відтворення та структурна модернізація національної економіки, залишилася досить неефективною та навіть погіршується. Структурою інвестицій консервується низькотехнологічна структура виробництва промислової продукції. Так, у 2007 р. 83,0 % усіх інвестицій у переробну промисловість надійшли у низько- та середньонизькотехнологічні галузі. Натомість стабільно зростає частка вкладень в операції з нерухомістю та торгівлю. За підсумками 2008 р., частка інвестицій у торгівлю, фінансову діяльність та операції з нерухомістю сягнула 33,6 % проти 23,4 % у 2004 р., тоді як у промисловість зменшилася з 37,2 до 32,9 %. Загалом за 2005 – 2008 рр. інвестиції у промисловість зросли в 1,4 раза, тоді як в операції з нерухомістю – в 1,8 раза, фінансову діяльність – у 2,1 раза, роздрібну торгівлю – майже втричі (рисунок).

Рисунок. Динаміка інвестицій в основний капітал у 2005 – 2008 рр.,
% кумулятивно до 2004 р.

Отже, аналіз сфер розміщення інвестиційних ресурсів засвідчив переважну спрямованість щодо секторів із високою ліквідністю та якнайшвидшим обігом коштів. Серед галузей промисловості основна частка приросту інвестицій у 2005 – 2007 рр. припадала на харчову промисловість, металургію, машинобудування та виробництво неметалевої мінеральної продукції (будматеріалів), у 2007 р. до них додалася добувна промисловість. Виробництво будматеріалів було безумовним лідером у зростанні промислових інвестицій, що пов'язане з “будівельним бумом”, тоді як приріст інвестицій у машинобудування за 2005 – 2008 рр. був нижчим, ніж у середньому в переробну промисловість (58,1 % проти 62,8 %). Це дає підстави для висновку про те, що структура інвестиційних витрат промисловості залишалася в зазначений період малоефективною та не зорієнтована на реалізацію стратегічних пріоритетів економічного розвитку [12].

Стає очевидним, що з метою розбудови сучасної інноваційної системи уряд, наука, освіта, промисловість фінансові та не фінансові корпорації мають об'єднатися у стратегічний союз нового типу. Системним ядром цього стратегічного союзу, ініціатором має стати держава з подальшим делегуванням цієї функції науці нового типу.

Дослідження розподілу обсягів фінансування наукових і науково-технічних робіт по Україні останніми роками засвідчує, що частка фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету країни впродовж 1998 – 2005 рр. становила в середньому близько 30 %. Лише протягом останніх трьох років цей показник почав повільно зростати. За даними Держкомстату України, у 2006 р. обсяг фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за рахунок державного бюджету збільшився до 37,7 %, у 2007 р. – до 37,3, у 2008 р. склав 40,5 % їхнього загального обсягу. Разом з тим питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у структурі ВВП має стійку тенденцію до зниження: якщо у 1999 р. цей показник становив 1,38 %, то у 2006 р. – 1,0, у 2007 р. – 0,6 %. У 2008 р. обсяг фінансування зменшився до попереднього на 0,4 % і склав 3589,2 млн грн.

Практично не сприяє структурному реформуванню економіки та модернізації ключових галузей промисловості надходження в Україну прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Їхній приріст у 2005 – 2008 рр. склав 26,7 млрд дол. США, що майже втричі більше, ніж вдалося залучити за весь період до 2005 р. Проте диспропорції в надходженні ПІІ протягом цього періоду лише посилювалися – структура інвестицій підтверджує переважно фінансовий характер капіталу, що надходить. Так, на посередницькій сфері діяльності в цей період припало майже дві третини загального приросту ПІІ (60,0 %). Найпривабливішими для іноземних інвесторів у 2005 – 2008 рр. виявилися фінансова діяльність, яка залучила 33,9 % ПІІ (6,5 млрд дол. США), сфера нерухомості 15,2 (2,9 млрд), торгівля 10,8 (2,1 млрд), будівництво 9,3 % (1,8 млрд дол. США) [Там само].

Попри високу динаміку ПІІ в цей період, вона не свідчить про поліпшення інвестиційного клімату в країні, оскільки вагому частину залучених інвестицій становили кошти від продажу низки великих об'єктів – ВАТ “Криворіжсталь”, банку “Аваль”, “Укрсоцбанку”. Крім того, згідно з даними Держкомстату, 7,6 млрд дол. США іноземних інвестицій не мають галузевої приналежності (не розподілені за видами діяльності), що вказує на те, що за своїм економічним змістом ці фінансові ресурси значною мірою не виконували інвестиційної функції, а були використані на поточні цілі.

Відтак, запровадження в Україні інвестиційно-інноваційної моделі економічного зростання з політичної мети перетворюється на об'єктивну необхідність, альтернативою якій є занепад національної економіки, втрата економічного, а можливо, й національного суверенітету.

Вектор розвитку української інноваційної сфери, що в більшості випадків продовжує залишатися неконтрольованим і стихійним, недооцінює роль глобальної інноваційної стратегії, значущість у цьому процесі малих інноваційних підприємств, ризикуючи в ході своєї реалізації упустити як глобальний споживчий ринок, так і ринок створення нових знань і технологій. Новий виток технологічного розвитку припускає й подальшу глобальну технологічну кооперацію.

На сучасному етапі інноваційно-інвестиційна політика держави повинна бути спрямована на поступове формування дієздатного інноваційно-інвестиційного

комплексу, розширення його меж на все більшу кількість галузей господарства України. Наприклад, країни Європейського Союзу створили європейське інноваційне табло зі сформованими категоріями та індикаторами, які згруповані за такими напрямками:

- людські ресурси (дипломовані фахівці з науково-технічною освітою; населення з освітою, вищою за середню; зайнятість у середньо- та високотехнологічному виробництві; зайнятість у високотехнологічному сервісі);
- створення нових знань (загальні бюджетні витрати на дослідження і розробки, витрати бізнесу на дослідження і розробки, високотехнологічні патентні заявки);
- передавання і застосування знань (малі і середні інноваційні підприємства у промисловості, у сфері послуг; витрати на інновації у виробництві, витрати на інновації у сфері послуг);
- фінансування інновацій (частка інвестицій у високотехнологічний венчурний капітал; частка венчурного капіталу на ранніх стадіях у ВВП; продаж нових ринкових продуктів; витрати на інформаційно-комунікаційні технології) [2].

В Японії знайдено ефективний та прямий функціональний механізм “фінанс-наука-виробництво”, важливим елементом якого є створене ще в 1932 р. Японське товариство сприяння науці (JSPS – Japan Society for the Promotion of Science) як некомерційна фундація. Сьогодні річний бюджет JSPS становить 120 – 125 млрд ієн, а разом із пов’язаними програмами – близько 200 млрд ієн, які, здебільшого, перерозподіляються керівництвом цієї організації на допомогу конкретним науковим дослідженням (а не на фінансування штатів і структур, як в Україні) [7, с. 48].

Інноваційна державна стратегія в Японії виражено видозмінювалася відповідно до кон’юнктури та нагальних конкурентних завдань. На етапі, коли Японія була в ролі країни-імітатора і їй бракувало кадрів для технологічного ривка, величезну роль відіграла держава. Зокрема, у відповідний спосіб було спеціалізовано університетську підготовку фахівців, не тільки в національних, але й у провідних зарубіжних університетах та ін. Згодом, коли Японія вже сама стала провідним регіональним і світовим виробником прогресивних технологій, жорсткий програмно-цільовий підхід при впровадженні інноваційних моделей розвитку набув навіть більшої вираженості, ставши фактично типовим для країн регіону Південно-Східної Азії.

У сучасному світі відбувається переоцінка основних цінностей. Від економічної спрямованості суспільство переходить до інноваційної, від нагромадження матеріального багатства як основи особистого добробуту – до нагромадження інформації як основи суспільного прогресу. Не так володіння матеріальними благами, як володіння інформацією та інтелектуальним потенціалом визначають місце людини в сучасному суспільстві. Інвестиції в людський капітал і формування на цій основі інтелектуального капіталу суспільства перетворюються на пріоритетний загальнонаціональний інтерес [8].

Як підсумок зазначимо, що попередні роки економічних реформ не створили необхідних умов для примноження та зміцнення інтелектуального потенціалу українського суспільства, інноваційного розвитку економіки, освоєння нових

високих технологій, подолання структурних деформацій, успадкованих від адміністративно-командної системи. Економічна динаміка досі не лише не набула сучасної постіндустріальної спрямованості, а навіть не створила достатньо міцного підґрунтя для запровадження основ інноваційного розвитку. Зволікання в цьому напрямі ставить під загрозу подальше економічне зростання.

Інноваційно-інвестиційна політика держави повинна бути спрямована на поступове формування дієздатного інноваційно-інвестиційного комплексу, розширення його меж на все більшу кількість галузей господарства України. У сучасних умовах відповідність національної економіки до критеріїв світової господарської системи означає, у першу чергу, інноваційність на основі достатнього інвестиційного забезпечення, а не лише високий рівень доходів та життя населення, стабільні темпи економічного зростання.

Йдеться вже не про доцільність чи можливість створення системи підтримки технологічних змін, а про концептуальні основи, критерії, інструменти й механізми економічної політики, яка в межах нинішніх фінансових, структурних та інституційних обмежень була б спроможною забезпечити зростання інвестицій у технологічні зміни та належну мотивацію інноваційного підприємництва. Власне інноваційна складова розвитку залишається переважно поза увагою фахового наукового аналізу.

Інноваційна політика держави, змістом якої виступає сприяння ефективному обміну інформацією між суб'єктами господарського життя на різних етапах інноваційних циклів, є обов'язковим елементом системи державного регулювання. Завдяки підтримці технологічної підсистеми, визначенню пріоритетів НТП, фінансуванню розробницьких, аналітичних центрів і дослідних інститутів, залученню внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ресурсів, комбінуванню їх з людськими та іншими ресурсами держава робить соціально-економічний розвиток країни більш динамічним.

Література:

1. *Бутенко О. І.* Інфраструктурні компоненти інноваційної моделі економіки / О. І. Бутенко, Є. В. Лазарева // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 4. – С. 69 – 81.
2. *Горбачова Ю. І.* Зміст та завдання державної інноваційно-інвестиційної політики України / Ю. І. Горбачова. – Режим доступу : eprints.ksame.kharkov.ua/1289/1/24-28_Горбачева.pdf
3. *Данько М.* Довгострокові пріоритети інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації / М. Данько // Стратегія економічного розвитку України : наук. зб. – К. : Вид-во КНЕУ, 2001. – Вип. 5. – 334 с.
4. *Дергачова В.* Моніторинг національного розвитку як фактор економічної безпеки держави / В. Дергачова, М. Савельєв // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 19–29.
5. *Зянько В. В.* Інвестиційна складова розвитку інноваційного підприємництва / В. В. Зянько. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_2/Zyanko_209.htm
6. *Мартиненко В.* Формування державного механізму управління інвестиційним процесом в Україні: проблеми невизначеності та методи їх зняття /

В. Мартиненко // Економіка України. – 2004. – № 8. – С. 50–56.

7. *Новицький В.* Імперативи інноваційного розвитку / В. Новицький // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 45–52.

8. *Онишко С. В.* Фінансове забезпечення інноваційного розвитку : [монографія] / С. В. Онишко. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.

9. *Петрушевська В. В.* Державне регулювання інноваційно-інвестиційних пріоритетів динамічного розвитку економіки України / В. В. Петрушевська // Стратегія інноваційного розвитку підприємств України : зб. наук. пр. – К. : Вид-во КНУТД. – 2003. – С. 137–141.

10. *Пламодян Н. А.* Інноваційні пріоритети розвитку економіки України / Н. А. Пламодян. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8._NPE_2007/Economics/21105.doc.htm

11. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : у 3 т. / [за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка]. – К. : Фенікс, 2007. – 556 с.

12. Україна в 2005–2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : [монографія] / [Н. В. Грицяк, В. Є. Воротін, Я. А. Жаліло, М. Т. Степико] ; за ред. к.т.н. Ю. Г. Рубана. – К., 2009. – 645 с.

13. *Уткін О. Ф.* М. Цілі і принципи регулювання інвестиційної діяльності / О. Ф. Уткін, А. М. Паче // Інвестиції: практика та досвід. – 2004. – № 5. – С. 15–19.

14. *Шишков Ю. В.* Глобалізація економіки – продукт індустріалізації і інформатизації общества / Ю. В. Шишков // Общественные науки и современность. – 2002. – № 2. – С. 146–160.

Надійшла до редколегії 20.01.2010 р.